

УДК 005.336.4:005.584.1

АНАЛІЗ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЮ ВЛАСНІСТЮ ПІДПРИЄМСТВ

В.Г. Семенова, к.е.н., доцент

Одеський національний економічний університет, Одеса, Україна

Семенова В.Г. Аналіз ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств.

Розглянуто теоретико-методичні проблеми, пов'язані з підвищенням ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств. Визначено сутність поняття «ефективність управління» та виділені основні завдання оцінки ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств. Виділені основні напрямки підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств в Україні.

Ключові слова: інтелектуальна власність, управління інтелектуальною власністю, ефективність управління, конкурентоспроможність, оцінка ефективності

Семенова В.Г. Анализ эффективности управления интеллектуальной собственностью предприятий.

Рассмотрены теоретико-методические проблемы, связанные с повышением эффективности управления интеллектуальной собственностью предприятий. Определена сущность понятия «эффективность управления» и выделены основные задачи оценки эффективности управления интеллектуальной собственностью предприятий. Выделены основные направления повышения эффективности управления интеллектуальной собственностью предприятий в Украине.

Ключевые слова: интеллектуальная собственность, управление интеллектуальной собственностью, эффективность управления, конкурентоспособность, оценка эффективности

Semenova V.G. Analysis of efficiency of intellectual property companies.

Theoretical and methodological problems associated with increasing the efficiency of intellectual property management companies. The essence of the concept of "management efficiency" and highlights the main task of evaluating the effectiveness of intellectual property management companies. The main directions of improving the management of intellectual property of enterprises in Ukraine.

Keywords: intellectual property, intellectual property management, management efficiency, competitiveness, efficiency evaluation

Формування інтелектуальної власності підприємств набуває все більшого значення умовах значного прискорення науково-технічного прогресу та впровадження його результатів в економічну сферу. Світовий досвід показує, що створення та використання об'єктів інтелектуальної власності стає не тільки чинником удосконалення власного виробництва та продукції, але і новим перспективним напрямком діяльності.

Науковці зазначають, що формування інтелектуальної власності на підприємствах забезпечує наступні конкурентні переваги: можливість занесення об'єктів інтелектуальної власності до статутного капіталу, що не передбачає вкладення реальних фінансових коштів; одержання додаткових доходів від передачі прав власності на об'єкти інтелектуальної власності; забезпечення захисту на конкурентному ринку при випуску нової продукції; сприяє створенню позитивного іміджу та ділової репутації; можливість зниження податку на додану вартість, тощо [1]. Тому інтелектуальна власність стає в сучасних умовах господарювання важливим ресурсом підприємства, додатковим джерелом прибутку та чинником підвищення конкурентоспроможності підприємства в ринковому середовищі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій

Теоретичні та практичні аспекти ефективності управління інтелектуальною власністю відображені у працях зарубіжних та вітчизняних вчених Е.Н. Брукінга, Дж. Лоуга, Лейфа Едвіссона, К.Е. Свейбі, Т.А. Стюарта, Патріка Х. Саллівана, Іохана і Горана Рус, В.М. Коена, Дж. Симмонса, М. Афанасьєва, М. В. Вачевського, В.Г. Зінова, П. Кузнєцова, В.П. Чеботарьова, П.М. Цибульова та інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми

Незважаючи на велику кількість публікацій в цій сфері на сьогодні недостатньо досліджені питання, пов'язані з визначенням критеріїв оцінювання ефективності системи управління інтелектуальною власністю підприємств. Потребують уточнення методи та показники оцінювання системи управління інтелектуальною власністю.

Метою статті є дослідження критеріїв та показників оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств. Поставлена мета зумовила необхідність вирішення наступних завдань:

- аналіз основних тенденцій щодо формування інтелектуальної власності в Україні;
- розкриття економічного змісту категорії «ефективність управління»;
- визначення основних критеріїв та показників ефективності управління;
- визначення основних напрямків забезпечення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства.

Об'єктом дослідження є процес ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств. Предмет дослідження – система теоретичних, методичних та прикладних аспектів оцінки ефективності системи управління інтелектуальною власністю підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження

Аналіз статистичних даних останніх років показує значне скорочення в Україні кількості організацій, що виконують наукові дослідження і розробки: з 1303 в 2010 р. до 999 в 2014 р.; зменшення питомої ваги обсягу виконаних наукових та науково-технічних робіт у ВВП: з 0,90 % у 2010 р. до 0,68 % у 2014 р. [2]. Відповідно до цих тенденцій відбувається зменшення надходження заявок на винаходи та корисні моделі від національних заявників у 2010 – 2014 роках. Спостерігається щорічне скорочення заявок на корисні моделі від національних підприємств та організацій, що призвело до значного скорочення показника у 2014 р. до рівня 2010 р. (12,2 %); кількість заявок на винаходи скоротилась на 3,8 % в цілому за досліджуваний період [3]. Очевидно, що намітилась негативна тенденція зниження інноваційної активності вітчизняних підприємств та формування інтелектуальної власності, що свідчить, перш за все, про відсутність ефективної системи управління цими процесами як на державному рівні, так і на рівні окремих вітчизняних підприємств, що гальмує досліджувані процеси.

Аналіз наукових праць показав наявність тісного зв'язку між поняттями «ефект», «результат» і «ефективність». Походження поняття «ефективність» тісно пов'язано з поняттям «ефект» (лат. effectus – виконання, результат, дія, від efficio – дію виконую), під яким розуміють досягнутий результат, наслідок яких-небудь причин; заходів; дій [4].

У науковців на сьогодні не існує однозначного підходу щодо визначення терміну «ефективність управління» [5; 6]. В наукових дослідженнях [7-10] автори зазначають, що ефективність – це багатоаспектне комплексне поняття, яке розглядається як результативність певної дії або процесу. Крім того, на думку дослідників, поняття «ефективність управління» необхідно розглядати

як комплексну характеристику управління, що відображає ступінь реалізації завдань та досягнення цілей діяльності підприємства [11-13].

Загальноприйнятним підходом до визначення ефективності, у тому числі ефективності управління, є відношення результату діяльності до витрат, спрямованих на його досягнення. Під ефективністю управління науковці розуміють: певний конкретний результат (ефективність дії, процесу); відповідність результату або процесу максимально можливому, ідеальному або плановому; функціональну різноманітність систем; числову характеристику оцінювання функціонування; вірогідність виконання цільових установок та функцій; відношення реального ефекту до необхідного (нормативного) ефекту [13, С. 139].

На нашу думку, до основних завдань системи оцінки ефективності управління інтелектуальною власністю відносяться:

1. Визначення процедури проведення оцінки, її види та періодичність.
2. Перевірка ступеню виконання планових завдань щодо створення та використання об'єктів інтелектуальної власності.
3. Розробка системи критеріїв та показників оцінки ефективності управління інтелектуальною власністю.
4. Дослідження ефективності управління інтелектуальною власністю за допомогою розробленої системи критеріїв та показників.
5. Забезпечення своєчасності реагування на появу порушень та недоліків в системі управління інтелектуальною власністю підприємства.
6. Аналіз причин виникнення недоліків та порушень у сфері управління інтелектуальною власністю.
7. Визначення винних осіб у зазначених недоліках та порушеннях.
8. Перевірка відображення вартості об'єктів інтелектуальної власності (нематеріальних активів) в обліковій системі підприємства.
9. Розробка заходів, спрямованих на ліквідацію недоліків та порушень в системі управління інтелектуальною власністю підприємства.

Для визначення ефективності управління важливе значення має виділення критеріїв та показників за якими буде проводитись оцінювання. В «Економічному енциклопедичному словнику» за редакцією С.В. Мочерного зазначено, що критерій – це показник або ознака, на підставі яких формуються оцінка якості економічного об'єкта, процесу, тобто вимірник такої оцінки. Наприклад, критерій ефективності, характеризує рівень ефективності виробничої системи, а критерій оптимальності, характеризує її наближення до оптимального стану [14, С. 412].

Як зазначено в роботі [15], «...критерій економічної ефективності повинен виражати мету господарської діяльності підприємства та умови її досягнення. Виходячи із цієї сутності критерій

ефективності має відповідати наступним вимогам: відображати результати економічної діяльності та фіксувати й вимірювати ступінь досягнення поставленої мети» [15, С. 21].

В процесі дослідження нами виділені наступні критерії ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства:

1. Прибутковість – спрямованість управління інтелектуальною власністю на створення об'єктів інтелектуальної власності, спроможних не лише задовольняти власні потреби виробництва, а і приносити прибуток; співмірність одержаних зисків (доходів, прибутку) від використання інтелектуальної власності до необхідних витрат на їх створення та придбання (до складу показників відносяться: витрати на 1 гривню реалізованої інноваційної продукції; рентабельність інноваційної продукції; дисконтований індекс доходності за інвестиційним проектом, спрямованим на створення об'єктів інтелектуальної власності та інноваційної продукції; дисконтований термін окупності інвестицій за інвестиційним проектом та рентабельність нематеріальних активів та ін.).

2. Продуктивність – створення об'єктів інтелектуальної власності, спрямованих на скорочення часу на виготовлення продукції (технологічні новачки), збільшення виробітку, тощо (показники: приріст обсягу продукції у натуральному виразі; продуктивність праці 1 працівника; трудомісткість у розрахунку на 1 працівника та ін.).

3. Інноваційність – орієнтація процесів створення об'єктів інтелектуальної власності на сучасні досягнення науки і техніки та придбання об'єктів інтелектуальної власності, спроможних якісно удосконалити виробничі процеси (показник: наукоємність виробництва (відношення витрат на дослідження і розробку до обсягу продаж та ін.).

4. Підвищення якості технології виробництва є важливою ознакою ефективності, оскільки в окремих галузях виробництва в сучасних умовах науково-технічного прогресу зміна технології відбувається кожні 3-5 років. (показники: питома вага нових технологічних процесів у загальній кількості технологічних процесів на підприємстві; коефіцієнт механізації виробництва; коефіцієнт автоматизації виробництва; механовіддача та ін.).

5. Підвищення якості продукції передбачає окрім відповідності певним стандартам якості, орієнтацію на потреби споживачів та певних сегментів ринку, які стають все більше різноманітними та індивідуальними (показники: кількість освоєних нових видів продукції та кількість видів сертифікованої продукції; питома вага цих видів продукції у загальній кількості видів продукції підприємства та ін.).

6. Патентоспроможність – спрямованість на створення в результаті науково-дослідних та дослідно-конструкторських розробок таких

об'єктів інтелектуальної власності, які забезпечать підприємство не тільки додатковими доходами, але і стануть джерелом надприбутків внаслідок передачі прав на інтелектуальну власність (показники: кількість запатентованих нових об'єктів права інтелектуальної власності; кількість патентних ліцензій, які передало підприємство іншим суб'єктам підприємницької діяльності; кількість безпатентних ліцензій, які передало підприємство іншим суб'єктам підприємницької діяльності; питома вага патентних ліцензій у загальній кількості ліцензій підприємства та ін.).

7. Створення стійких конкурентних переваг – забезпечення за допомогою інтелектуальної власності попиту на ринку, зниження рівня собівартості продукції, підвищення якості продукції, посилення іміджевих характеристик (показники: доля підприємства у реалізації продукції на вітчизняному ринку; доля підприємства на світовому ринку та ін.).

8. Зростання ринкової вартості підприємства – збільшення активів підприємства за рахунок вартості нематеріальних активів, позиціонування підприємства на ринку як ефективно діючого, креативного та інноваційного (показники: коефіцієнт автономії; коефіцієнт фінансової залежності; коефіцієнт абсолютної ліквідності; коефіцієнт поточної ліквідності; коефіцієнт швидкої ліквідності; темпи зростання віддачі капіталу та ін.).

Проведемо аналіз ефективності управління інтелектуальною власністю кабельних підприємств у 2014 році. Хочемо зауважити, що відсутність інформації щодо формування інтелектуальної власності на більшості з досліджуваних підприємств обмежила наші можливості у визначенні показників ефективності управління відповідно до усіх визначених критеріїв (зокрема таких критеріїв: підвищення якості продукції; патентоспроможність; створення стійких конкурентних переваг). В таблиці 1 відображені розраховані показники діяльності кабельних підприємств у 2014 році.

Подальший розрахунок оцінки ефективності управління інтелектуальною власністю проведемо, використовуючи методичний підхід, представлений в роботі О.М. Бронницького, який містить наступні етапи:

1. Визначення вагових коефіцієнтів (коефіцієнти значущості) показників оцінки ефективності в межах кожної критеріальної ознаки, використовуючи метод експертних оцінок.

2. Розрахунок одиничних кількісних показників оцінки ефективності управління кожної з виділених груп показників.

3. Визначення проміжних узагальнених оцінок ефективності управління відповідно до обраного критерію;

4. Обчислення загальної інтегральної оцінки ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства відповідно до усіх критеріїв ефективності [17].

Таблиця 1. Показники діяльності кабельних підприємств в 2014 році

Підприємства	Рентабельність реалізованої продукції, %.	Виробіток на 1 працівника, тис. грн.	Коефіцієнт наукомісткості виробництва	Механовіддача, грн.	Коефіцієнт поточної ліквідності
1. ПАТ «Одескабель»	13,96	700,299	0,120	4,214	1,01
2. ПАТ «Азовкабель»	0,23	190,776	0,001	1,108	1,581
3. ПАТ «Завод «Південкабель»»	5,63	942,018	0,061	5,670	3,337
4. ПАТ «УНДКП»	-	88,725	0,113	13,467	5,64
5. ПАТ «Запорізький кабельний завод»	-	350,091	0,061	2,158	0,168
6. ПАТ «Дослідний кабельний завод»	16,11	36,657	0,001	2,369	92,803
7. ПАТ ВО «Бердянський кабельний завод»	2,68	122,256	0,001	135,262	4,557

Джерело: сформовано автором на основі [16]

В процесі нашого дослідження для ілюстрації одержаних результатів ми розраховали по одному показнику у кожній групі відповідно до обраних критеріїв. Тому наведений розрахунок буде значно спрощеним – без другого та третього етапу. Перш за все визначимо вагові коефіцієнти для кожного розрахованого показника (загальна сума коефіцієнтів дорівнює 1).

На нашу думку, доцільно обрати наступні коефіцієнти для показників:

- рентабельність реалізованої продукції – 0,20
- виробіток на 1 працівника – 0,15
- коефіцієнт наукомісткості виробництва – 0,35
- механовіддача – 0,20
- коефіцієнт поточної ліквідності – 0,10

Інтегральний показник ефективності розраховується за наступною формулою:

$$K_j = \sum_{i=1}^n (L_i * A_i), \quad (1)$$

де K_j – інтегральний коефіцієнт ефективності управління за j -тим критерієм;

L_i – значення i -го показника групи відповідно до j -го критерію;

A_i – коефіцієнт вагомості i -го показника у сукупності (визначається методом експертних оцінок);

n – кількість показників, які входять в групу.

В таблиці 2 наведені результати наступного етапу розрахунку.

Таблиця 2. Інтегральна оцінка ефективності управління інтелектуальною власністю кабельних підприємств

Підприємства	Розрахунок	Інтегральна оцінка ефективності управління
1. ПАТ «Одескабель»	$13,96 \times 0,20 + 700,299 \times 0,15 + 0,120 \times 0,35 + 4,214 \times 0,20 + 1,01 \times 0,10 =$	108,823
2. ПАТ «Азовкабель»	$0,23 \times 0,20 + 190,776 \times 0,15 + 0,001 \times 0,35 + 1,108 \times 0,20 + 1,581 \times 0,10 =$	29,041
3. ПАТ «Завод «Південкабель»»	$5,63 \times 0,20 + 942,018 \times 0,15 + 0,061 \times 0,35 + 5,670 \times 0,20 + 3,337 \times 0,10 =$	143,918
4. ПАТ «УНДКП»	$0 \times 0,20 + 88,725 \times 0,15 + 0,113 \times 0,35 + 13,467 \times 0,20 + 5,64 \times 0,10 =$	16,606
5. ПАТ «Запорізький кабельний завод»	$0 \times 0,20 + 350,091 \times 0,15 + 0,061 \times 0,35 + 2,158 \times 0,20 + 0,168 \times 0,10 =$	52,984
6. ПАТ «Дослідний кабельний завод»	$16,11 \times 0,20 + 36,657 \times 0,15 + 0,001 \times 0,35 + 2,369 \times 0,20 + 92,803 \times 0,10 =$	18,475
7. ПАТ ВО «Бердянський кабельний завод»	$2,68 \times 0,20 + 122,256 \times 0,15 + 0,001 \times 0,35 + 135,262 \times 0,20 + 4,557 \times 0,10 =$	46,382

Джерело: розраховано автором

Аналіз таблиці показує, що найбільші інтегральні показники ефективності управління інтелектуальною власністю мають ПАТ «Завод «Південкабель»» та ПАТ «Одескабель». Найменше значення даних показників мають ПАТ «Дослідний кабельний завод» та ПАТ «УНДКП», що свідчить про наявність значних проблем у сфері управління процесами створення та

використання інтелектуальної власності на цих підприємствах.

Звичайно, одержані нами результати не відображають в повному обсязі рівень ефективності управління інтелектуальною власністю на досліджуваних підприємствах. Обмеженість інформації не дозволяє розрахувати повністю усі необхідні показники відповідно до

виділених критеріїв. Для кожного підприємства доцільно також розраховувати та порівнювати інтегральні показники ефективності управління інтелектуальною власністю в динаміці років з метою виявлення тенденцій у сфері управління інтелектуальною власністю та вчасно розроблювати необхідні заходи, спрямовані на удосконалення управління.

Вважаємо обґрунтованим виділення автором роботи [18] наступних напрямків підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств:

1. Діагностика існуючого становища та забезпечення підприємства кадровими, інформаційними, науковими, матеріальними ресурсами для реалізації ефективного управління інтелектуальною власністю підприємства.

2. Формування портфелю об'єктів інтелектуальної власності за безпосередньої участі як керівництва підприємства, так і всього персоналу.

3. Визначення основних пріоритетів в управлінні процесами створення об'єктів інтелектуальної власності.

4. Формування ефективної мотиваційної системи, спрямованої на активізацію створення об'єктів інтелектуальної власності.

5. Врахування внутрішніх факторів виробництва в процесі управління інтелектуальною власністю підприємства.

6. Удосконалення системи оцінки об'єктів інтелектуальної власності.

7. Організація системи інвентаризації та обліку об'єктів інтелектуальної власності підприємства.

8. Активізація процесів саморегуляції відтворення інтелектуальної власності як вагомого

чинника підвищення конкурентоспроможності та прибутковості підприємства.

9. Цілеспрямованість у досягненні запланованих результатів стосовно формування інтелектуальної власності підприємств.

10. Виявлення резервів підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства [18, С. 130].

Висновки

У статті проаналізовано роботи науковців та останні публікації щодо дослідження економічної сутності ефективності управління на підприємствах. Розглянуто економічну сутність категорії «ефект» та «ефективність управління»; визначені основні завдання аналізу ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств; виділені основні напрямки підвищення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства. Наукова новизна одержаних результатів полягає у розвитку методичних засад щодо визначення ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства на основі формування системи показників оцінювання ефективності управління інтелектуальною власністю за окремими критеріями ефективності. Наукові результати та розробки автора мають не тільки теоретичне, а й прикладне значення для вирішення конкретних практичних проблем на промислових підприємствах для побудови дієвої системи оцінювання управління інтелектуальною власністю. Перспективи подальших досліджень полягають у розробці системи показників ефективності управління інтелектуальною власністю підприємства, виділення основних принципів побудови такої системи та чинників її формування.

Список літератури:

1. Яковлев А.І. Комерціалізація інтелектуальної власності: проблеми визначення та правового забезпечення / А.І. Яковлев, О.П. Косенко, М.М. Ткачов // Маркетинг інновацій і інновації у маркетингу: збірник тез доповідей VII Міжнародної науково-практичної конференції, 26-28 вересня 2013 р. / Відп. за вип. Ю.М. Гладенко. – Суми : ТОВ «ДД «Папірус», 2013. – С. 309–311.
2. Державна служба статистики [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
3. Промислова власність в цифрах. Показники діяльності Держслужби інтелектуальної власності України та ДП Український інститут промислової власності» за 2014 рік. – К.: Державна служба інтелектуальної власності України. – 2015. – С. 69.
4. Словник іншомовних слів / Уклад.: С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. – К.: Наук. думка, 2000. – 680 с. – (Словники України).
5. Червяченко А.В. Теоретичні підходи до визначення ефективності соціально-економічної системи та її видова класифікація / А. В. Червяченко // Економіка розвитку.– 2006.– № 1. – С. 46–48.
6. Ткач В.С. Визначення факторів ефективності управлінської діяльності та використання управлінського потенціалу / В.С. Ткач // Вісник ХНУ.– 2008.– № 2. – С. 186–188.
7. Воронін О. Визначення показників економічної ефективності виробництва на основі модифікації ресурсного підходу [Текст] / О. Воронін // Економіка України. – 2007. – № 10. – С. 29–37.
8. Криничный М.Н. О моделировании обобщающего показателя эффективности функционирования сложных систем / М. Н. Криничный // Тези доповідей. VIII

- Всеукраїнська науково-методична конференція «Проблеми економічної кібернетики». – Донецьк, 2003. – 278 с.
9. Федонін О.С., Репіна І.М., Олексюк О.І. Потенціал підприємства: формування та оцінка / О.С. Федонін, І.М. Репіна, О.І. Олексюк. – К.: КНЕУ, 2003. – 316 с.
  10. Мазур И.И., Шапиро В.Д., Ольдерогге Н.Г. Эффективный менеджмент / И.И. Мазур, В.Д. Шапиро, Н.Г. Ольдерогге. – М.: Высшая школа, 2003. – 555 с.
  11. Румянцева З.П. Общее управление организацией. Теория и практика: Учебник / З. П. Румянцева – М.: ИНФРА-М, 2003. – 304 с.
  12. Каплан Роберт С., Нортон Дейвид П. Сбалансированная система показателей. От стратегии к действию / С. Роберт Каплан, П. Дейвид Нортон. – М.: ЗАО «Олимп-Бизнес», 2004. – 320 с.
  13. Лапыгин Ю.Н. Стратегический менеджмент: учеб. пособ. / Ю.Н. Лапыгин. – М.: Инфра-М, 2007. – 242 с.
  14. Економічний енциклопедичний словник: у 2 т. / За ред. С.В. Мочерного Львів: Світ, 2005. – Т. 1: А – Н. – 616 с.
  15. Говорушко Т.А., Климаш Н.І. Управління ефективністю діяльності підприємств на основі вартісно-орієнтованого підходу: монографія / Т. А. Говорушко, Н.І. Климаш. – К.: Логос, 2013. – 204 с.
  16. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://smida.gov.ua>
  17. Бронницький О.М. Оцінка ефективності менеджменту організації: системний підхід / О.М. Бронницький // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik_138/11.pdf.
  18. Пухальська А.П. Механізм управління інтелектуальною власністю підприємств машинобудівної галузі / А.П. Пухальська // БІЗНЕС-ІНФОРМ. – 2013. – № 2. – С.128–134.

Надано до редакції 05.01.2015

Семенова Валентина Григорівна / Valentina G. Semenova
semenova.vg@mail.ru

Посилання на статтю / Reference a Journal Article:

Аналіз ефективності управління інтелектуальною власністю підприємств [Електронний ресурс] / В. Г. Семенова // Економіка: реалії часу. Науковий журнал. – 2015. – № 2 (18). – С. 263-268. – Режим доступу до журн.: <http://economics.opu.ua/files/archive/2015/n2.html>